

ЗА ОПРЕДЕЛЕНИЕТО „ПАВЛИКЯНСКА КНИЖНИНА“ В БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРНА ИСТОРИЯ

През септември 2014 г. в рамките на международната научна конференция „Писменото наследство и информационните технологии“ (15-20 септември 2014 г., к. к. Камчия) изнесох доклад на тема „Павликянската книжнина от XVIII в. – пример за книжовен език на народна основа“, който предизвика голям интерес и оживена дискусия. Сред въпросите, които бяха отправени към мен, бяха и следните: защо тези произведения са „павликянски“, има ли нещо еретическо в тяхното съдържание, от павликяни ли са писани, или са били предназначени за павликяни? Дадох си сметка, че формулировката „павликянски“ има нужда от допълнително изясняване.

В настоящата статия ще разгледам определението „павликянска книжнина“ в контекста на българската литературна история и ще се опитам да изложя своята гледна точка за това доколко е коректна неговата употреба.

В енциклопедичния речник по старобългарска литература не фигурира понятие „павликянска книжнина“, а „павликянска литература“ (*Старобългарска литература 2003:343*), което от своя страна пренасочва към „католическа книжнина“. Тук няма да се спирам върху съдържанието на термините „литература“ и „книжнина“, както и върху това доколко е основателно и правилно тяхното взаимно заменяне и приравняване. Интерес предизвиква употребата на определението „павликянска“, с което се означава отделен дял от българската литература, който от своя страна представлява част от литературата на българите католици.

Тъй като католическата книжнина в България възниква като следствие от засилената пропаганда на римокатолическата църква по нашите земи през XVII в., необходимо е да се припомни тази дейност, тъй като тя е пряко свързана със съдбата на българските павликяни.

През XVII в. Рим активизира своето влияние на Балканите като резултат от проведения в периода 1545–1563 г. Тридентски събор, на който са взети важни решения за противодействие на засилващото се протестантство¹. През 1595 г. в българските земи пристигат босненски францисканци, предвождани от Петър Злоутрич, наречен още Солинат. Една от основните задачи, която си поставя бъдещият софийски епископ, е покръстването на българските павликяни, които през първата половина

¹ Повече за католическата пропаганда в пределите на българските земи през XVII в. вж. *Станимиров 1988, Милев 1914, Дуйчев 1939.*

на XVII в. населяват предимно централната част на Северна България (*Йовков 1991:35*). Като духовен и просветен център се оформя градът Чипровци (Кипровец), където според редица исторически сведения още през XIV в. е имало българско население, изповядващо католицизма². Освен че се откриват училища, църкви и манастири, в резултат на активната пропаганда възникват редица произведения на български католически книжовници, писани на латински, италиански и илирийски език³. Сред авторите се открояват имената на Петър Богдан Бакшев, Петър Парчевич и Филип Станиславов⁴. Съвсем закономерно в българската литературна история се утвърждава названието „Чипровска книжовна школа“ (*Телбизов 1981*) за означаване на книжовната дейност на българите католици през XVII в., която процъфтява и се развива до разгрома на Чипровското въстание през 1688 г.

Като отделен дял на католическата литература редица изследователи разглеждат произведенията, които възникват през втората половина на XVIII в. в Пловдивско (*Петканова 1992, Станчев 1981, Динеков 1982, Динеков 1988, История 2008:752*). За тяхното означаване се налага названието „павликянска книжнина/литература“, което е въведено от Любомир Милетич. Той е първият, който изследва и подробно описва бита и обичаите на българските павликяни (*Милетич 1903*). Милетич посвещава отделна глава на павликянската книжнина, с което утвърждава употребата на този термин, дава основа за бъдещи изследвания по темата и най-вече интегрира тези произведения в хода на българското литературно развитие.

Още в самото начало на изложението е пояснено, че името „павликяни“ има само историческо значение, тъй като тази част от българското население отдавна е приела католическата вяра, но предпочита това определение пред названието „българи католици“, което е по-ново и неутвърдено (*Милетич 1903:1*). Разглеждайки павликянската книжнина, Милетич я поставя в пряка зависимост от павликянския говор, изтъквайки, че поради използваната латинска графика⁵ не е възможно книжовниците да предадат всички характерни особености на своя местен диалект (*Милетич 1903:229*). По-нататък в изложението дори се споменава за преводи на павликянски (*Милетич 1903:246*), от което следва, че Милетич използва определението „павликянска книжнина“ за литературни произведения, писани през XVIII в. от българите католици на павликянско наречие.

² Подробен преглед на различните хипотези относно проникването на католицизма в западните български земи вж. у *Георгиев 2010:79–82*.

³ Повече за т.нар. илирийски език вж. у *Iovine 1984*.

⁴ Повече за литературата, която през XVII в. създават българите католици, вж. у *Телбизов 1981, Станчев 1981, Станчев 2012, Walczak-Mikolajczakowa 2004*.

⁵ Характерна особеност на тези произведения е това, че те са писани на народен български език с латински букви.

К. Телбизов не възприема понятието „павликянска книжнина“. Той говори за католически литературни произведения на павликяните католици от Пловдивско и от Дунавския край (*Телбизов 1981:121*).

Определението „павликянска литература“ е възприето и от Св. Игов (*Игов 2001:142–146*), който припомня книжовната дейност на Петър Ковачев Царски и Павел Гайдаджийски Дуванлията, като изтъква, че те са работили сред павликяните в Пловдивско.

П. Динеков също използва названието „павликянска книжнина“, за да обособи като отделен етап в развитието на католическата литературна книжовната дейност на „католиците от така наречените павликянски села (главно в Пловдивско)“ (*Динеков 1982:289, Динеков 1988:323*).

С оглед на разгледаните становища може да се направи изводът, че названието „павликянска книжнина“ се употребява с нееднородно съдържание и критериите, които отделните изследователи използват, за да обособят в отделен дял произведенията на българските католически книжовници след втората половина на XVIII в., коренно се различават. Под „павликянска книжнина“ в българската литературна история се разбира:

1. Произведения на български католически книжовници, писани на павликянско наречие.
2. Произведения български католически книжовници от павликянски произход.
3. Литературни творби, възникнали и разпространяващи се най-вече в павликянските села в Пловдивско.

Тук възниква един съществен въпрос – защо в обхвата на названието „павликянска литература“ повечето изследователи не включват известната книга „Абагар“ на никополския католически епископ Филип Станиславов, издадена в Рим през 1651 г., която има пряка връзка с покръстването на павликяните от римокатолическата църква през XVII в. (*Кузьминский 1906:4*) и която е предназначена най-вече за същото това население (*Попруженко 1905:236, Грицкат 1985:39*). Освен това Ф. Станиславов е родом от с. Ореша и е от павликянски произход. Тук няма да се спирам подробно върху „Абагар“. Само ще отбележа, че това произведение се вписва в литературата на българите католици от XVII в., подсилвайки контрастността на нейната нееднородност, тъй като за разлика от произведенията на П. Богдан и П. Парчевич например, Ф. Станиславов съставя своята книга на кирилица. В същото време разпространението на „Абагар“ излиза извън пределите на католическата общност, тъй като в него са включени и апокрифни съчинения, познати и на православните маси (*Райков 1966:282*). Според мен названието „павликянска книжнина“, въпреки популярността на „Абагар“, е неприложимо към литературата на българите католици през XVII в., тъй като в този период произведенията не са еднородни. Голяма част от тях са съставени, за да информират Рим

за състоянието на католицизма в българските земи. Така например възникват историографските съчинения на П. Богдан. От друга страна, се превеждат произведения, насочени към утвърждаването на католическата вяра сред новопокръстеното българско население. Също така в употреба са три езика (латински, италиански и илирийски) и две азбуки (кирилица и латиница). Следователно названието „католическа литература“ е коректно, тъй като не създава предпоставки за противоречиви тълкувания, макар че обединява в себе си разнородни по език, предназначение и съдържание произведения.

Съвсем по друг начин стои въпросът с определението „павликянска литература“, в чийто обхват се пресичат различни гледни точки.

Трябва да бъде преодоляно схващането, че тези произведения се разпространяват само в пределите на пловдивските павликянски села. Л. Милетич още през 1905 г. обнародва документи, с които доказва, че Павел Гайдаджийски Дуванлията продължава да пише черковни песни и след оттеглянето си в Букурещ, които са изпращани на павликяните в Никополско (*Милетич 1905:23*).

Погрешно е и мнението, че към т.нар. павликянска литература принадлежат единствено автори българи от павликянски произход или родом от павликянските пловдивски села. След 30-те години на XIX в. такъв тип произведения създава о. Едуардо от Торино, когото Кр. Станчев определя като „водещ павликянски книжовник“ (*Станчев 1990:170*).

Като най-важна отличителна черта изпъква народният език, на който през XVIII в. П. Ковачев Царски и П. Гайдаджийски Дуванлията създават своите произведения, като поставят началото на различна по тип книжовна дейност, продължила своето развитие и през XIX в. Именно в областта на езика са най-съществените различия между литературата на българите католици от XVII и XVIII в. Затова според мен се утвърждава и названието „павликянска книжнина“ – с него се подчертава народната основа на тези произведения, за които се смята, че носят характерните черти на местния павликянски говор.

Вече изразих мнение, че терминът „книжовен език на народна основа“ (КЕНО), наложил се за означаване на езика на новобългарските дамскини, е „приложим и към други езикови формации от същия период, които представляват самостоятелни писмени системи, използват характерните за народните говори особености и отразяват тенденцията към демократизация на българския книжовен език“ (*Абаджиева 2014:71*). С редица примери потвърдих тезата, че павликянската книжнина от втората половина на XVIII в. също влиза в обхвата на понятието КЕНО. Би било уместно и може би по-точно тези произведения да се обединят под названието „католическа литература на новобългарски език“.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Абаджиева 2014: *Абаджиева, М.* Книжовен език на народна основа ли е павликянската книжнина от втората половина на XVIII век? – В: *Palaeobulgarica*, XXXVIII, 2014, 4, 68–78.

Ангелов 1977: *Ангелов, Б.* Из историята на старобългарската и възрожденската литература. С., 1977.

Богданов 1983: *Богданов, Ив.* Тринадесет века българска литература. Част I. С., 1983.

Георгиев 2010: *Георгиев, Л.* Българите католици в Трансилвания и Банат (XVIII – първата половина на XIX в.), С., 2010.

Грицкат 1985: *Грицкат, Е.* Језичка анализа јужнословенских абагара. – Јужнословенски филолог, XLI. Београд, 1985, 35–64.

Динеков 1982: *Динеков, П.* Католишката книжнина в историята на българската литература (Методологически въпроси). – В: Българско Средновековие. Българо-съветски сборник в чест 70-годишнината на проф. Ив. Дуйчев. С., 1982, 81–90.

Динеков 1988: *Динеков, П.* Похвала на старата българска литература, С., 1988.

Дуйчев 1939: *Дуйчев, Ив.* Софийската католишка архиепископия през XVII в. Изучаване и документи. С., 1939.

Игов 2001: *Игов, Св.* История на българската литература. С., 2001.

История 1962: История на българската литература Т. I. С., 1962.

История 1966: История на българската литература. Т. II. С., 1966.

История 2008: История на българската средновековна литература. С., 2008.

Йовков 1991: *Йовков, М.* Павликяни и павликянски селища в българските земи XV–XVII в., С., 1991.

Кузьминский 1906: *Кузьминский, К.* О сборнике молитв, известном под названием „Абагар“. Москва, 1906.

Милев 1914: *Милев, Н.* Католишката пропаганда в България през XVII век. С., 1914.

Милетич 1903: *Милетич, Л.* Нашите павликяни. С., 1903.

Милетич 1905: *Милетич, Л.* Нови документи по миналото на нашите павликяни. – В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. Т. 21, 1905, 63–155.

Петканова 1992: *Петканова, Д.* Старобългарска литература. С., 1992.

Попруженко 1905: *Попруженко, М. Г.* Абагар. (Из истории возрождения болгарского народа). – В: Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук, 10, 1905, 4, 229–258.

Райков 1966: *Райков, Б.* Към въпроса за мястото на „Абагара“ в старата българска литература. – В: Известия на института за литература. Книга XVIII–XIX. С., 1966, 279–286.

Станимиров 1988: *Станимиров, Св.* Политическата дейност на българите католици през 30-те – 70-те години на XVII в. Към историята на българската антиосманска съпротива. С., 1988.

Станчев 1981: *Станчев, Кр.* Литературата на българите католици през XVII и XVIII век и преходът от Средновековие към Възраждане. – Литературна мисъл, 3, 1981, 3–11.

Станчев 1990: *Станчев, Кр.* Отец Едуардо от Торино и българската павликянска книжнина. – В: *La rinascita nazionale bulgara e la cultura italiana*. Roma, 1990, 168–181.

Станчев 2012: *Станчев, Кр.* Литературата на българите-католици: маргинална за изтока, периферна за запада, но индикатор за бъдещия модел на българско развитие. – В: *Маргиналното в литературата*. С., 2012, 194–210.

Старобългарска литература 2003: Старобългарска литература. Енциклопедичен речник. Съставител Д. Петканова. В. Търново, 2003.

Телбизов 1981: *Телбизов, К.* Чипровската книжовна школа (обзорен библиографски опис). – В: Литературна мисъл, 6, 1981, 121–138.

Цонев 1894: *Цонев, Б.* Новобългарска писменост преди Паисия. – В: *Български преглед*, Година I, Книга VIII, София, 1894.

Iovine 1984: *Iovine, M.* The „Illyrian Language“ and the Language Question among the Southern Slavs in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. – *Aspects of the Slavic language question*, v. I, New Heaven, 1984, 101–156.

Walczak-Mikołajczakowa 2004: *Walczak-Mikołajczakowa, M.* Piśmiennictwo katolickie w Bułgarii. Poznań, 2004.